

کهگیلویه و بویراحمد

استان کهگیلویه و بویراحمد، با مساحتی حدود ۱۶ هزار و ۲۶۴ کیلومتر مربع در جنوب غرب ایران قرار گرفته است. این استان از شمال با استان چهارمحال و بختیاری، از جنوب با استان‌های فارس و بوشهر، از شرق با استان‌های اصفهان و فارس و از غرب با استان خوزستان همسایه است. مرکز استان کهگیلویه و بویراحمد، شهر یاسوج است و شهرهای مهم آن عبارتند از: دنا، بهمئی، کهگیلویه یا دهدشت و گچساران.

فهرست وب سایت ها و خدمات الکترونیکی

موقعیت جغرافیایی

استان کهگیلویه و بویراحمد، سرزمینی ناهموار، کوهستانی و به نسبت مرتفع است. رشته کوه های زاگرس در این استان به صورت موازی، سراسر شمال، شرق، کوههای سیاه و سفید، خومی خائیز، نیل و جنوب شرقی آن را در بر گرفته اند. بلندترین نقطه استان، قله دنا با ارتفاع ۴,۴۰۹ متر و پست ترین ناحیه آن «لیشتر» با ارتفاع ۵۰۰ متر از سطح دریا به شمار می آیند. کوه های استان کهگیلویه و بویراحمد که جزو رشته کوه های زاگرس محسوب می شوند در شمال با داشتن یخچال های طبیعی منبع تامین آب رودهای پرآب منطقه هستند. مهم ترین کوه های این استان عبارتند از: کوه خائیز در جنوب دهدشت، کوه نیل و حجال در شمال شرق یاسوج، کوه خامی در شمال شرق گچساران، کوه نور یا نیر در مرکز استان، کوه های سفید و سیاه در بهمئی و شرق لنده، کوه دل افروز در شمال و کوه ساورز.

کاسته شدن ارتفاع کوه ها و مقدار بارندگی و رطوبت هوا در امتداد رشته کوه های اصلی زاگرس از شمال شرقی به جنوب غربی در استان کهگیلویه و بویراحمد، باعث پیدایش اقلیم دوگانه در منطقه می شود و منطقه را به دو ناحیه گرمسیری در جنوب و غرب و ناحیه سردسیری در شمال و شرق تقسیم می کند.

بخش جنوب و غرب استان از جمله مناطق گرمسیری هستند که به علت قرار گرفتن در مسیر بادهای گرم خوزستان؛ دارای تابستان گرم و خشک همراه با بارندگی کم و زمستان های ملایم بهاری هستند. در حالی که قسمت های شمال و شمال شرقی استان منطقه سردسیر بوده و از ویژگی های مهم آن، ریزش برف و باران فراوان به ویژه در نیمه دوم مهرماه تا اواخر اردیبهشت است و رودهای بزرگ و پرآبی چون کارون و مارون از آن سرچشمه می گیرد.

همچنین آب و هوای این استان تحت تاثیر وزش دو نوع باد؛ بادهای فصلی و بادهای محلی است.

- بادهای فصلی خود به دو نوع؛ باد شمال و باد جنوب تقسیم می شود.

باد شمال یا باد باران زا؛ این باد از دریای مدیترانه و گاهی از اقیانوس اطلس به داخل منطقه نفوذ می کند و پس از تاثیر بر قسمت شمال غربی استان، موجب بارندگی در فصل زمستان می شود. همچنین باد جنوب، باد فصلی دیگری است که به «باد چپ» معروف است. این باد، از جنوب و جنوب غربی می وزد و به دلیل گرمی و خشکی بیش از حد، اغلب به مزارع و محصولات آسیب وارد می کند. به هر حال؛ به علت وجود مناطق مرتفع و وزش بادهای مرطوب، هر دو منطقه ی سردسیر و گرمسیر از میزان بارندگی خوبی برخوردارند و این بارندگی ها باعث به وجود آمدن رودهای متعددی در این استان شده اند. رودخانه های: مارون، بشار و کارون از مهمترین رودهای جاری در این منطقه هستند. غیر از رودخانه های روان در استان؛ دریاچه مو زرد زیلایی نیز در شمال غرب یاسوج قرار دارد که اطراف آن را کوه هایی با سنگ آهکی پوشانده است.

- بادهای محلی: بادهای محلی بر خلاف، بادهای موسمی شمال و جنوب که در تمام مناطق می وزند، بیشتر در نواحی مختلف و کم وسعت استان جریان دارند که مهمترین آن ها عبارتند از: باد آشوب، باد زیر روز، باد کوه باد، باد حیران، باد چوغان.

پیشینه تاریخی

مطالعات باستان شناسی نشان می دهد؛ قسمت های وسیعی از استان کهگیلویه و بویراحمد محل استقرار بشری در پیش از تاریخ بوده است و سرآغاز دوره تاریخی استان را همزمان با امپراتوری ایلام می دانند. البته آثار به دست آمده از تل خسرو، تل مهره ای، گورستان لما و سایر نقاط این منطقه حاکی از این است که این منطقه قبل از ورود آریایی ها دارای سکنه و تمدن بوده است. بعدها با ورود مهاجمین آریایی با هم در آمیخته و قسمت اعظم خال ایالت مهم را تشکیل داده است. این منطقه در دوره عیلامی از اهمیت زیادی برخوردار بوده و آثار متعددی از این دوره در آن پیدا شده است که مهم ترین آن ها گورستان چال شاهین در روستای لما متعلق به هزاره دوم ق. م، است.

مورخان و محققین حوزه تاریخ بر این باورند؛ ولایت «انشان» یا «انزان»، زادگاه «کوروش هخامنشی» که یکی از ولایات عیلامی ها بوده، شامل سرزمین کهگیلویه و ممسنی می شد که خاستگاه هخامنشیان نیز است و به عقیده این پژوهشگران؛ مردمان «انزان» از اقوام پارس بوده و با هخامنشیان هم نژاد بودند. اردشیر بابکان، موسس سلسه ساسانیان نیز خود را منسوب به طایفه بازرنگ در جنوب یاسوج می دانست. کهگیلویه قبل از دوران اسلامی جزو قلمرو حکومتی پارس ها محسوب می شد که «زمیگان» نامیده می شد. در

اواخر سده دوم و آغاز سده سوم هجری و همچنین؛ براساس نوشته استخری در کتاب المسالک و الممالک؛ زمانی که فرمانروای «زمیگان» یعنی «سلمه» مرد، شخصی به نام «گیلویه مهرگان بن روزبه»، با شکست دادن خاندان «ابودلفیان» توانست این نواحی را تصرف کند و از آن جا که این منطقه کوهستانی بود به «کوه گیلویه» مشهور شد.

در دوره حکومت های صفاریان و آل بویه نواحی کهگیلویه از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. سنقور بن مودود سلغری، پس از استقرار در کهگیلویه، به کمک سپاه کهگیلویه بر علیه ملکشاه سلجوقی قیام کرد و در پی این قیام وی توانست، در سال ۵۴۳ هـ ق، ملکشاه را شکست دهد و این شکست باعث اقتدار و حاکمیت خاندان سلجوقی به مدت یک قرن بر ایران شد. جغرافیایی کوهستانی منطقه کهگیلویه و بویراحمد و قلعه های دست نیافتنی آن در تداوم مخالفت اسماعیلیان با ترکان سلجوقی نقش موثری داشته است. در عصر آل مظفر یعنی از سال ۷۱۳ تا ۷۹۵ هـ ق، کهگیلویه از مناطق مهم آنان محسوب می شد. پس از حمله تیمور به این سرزمین و پیروزی وی، پسرش، عمر شیخ بهادر به حکومت فارس و کهگیلویه و بویراحمد برگزیده شد. در دوران صفویه، کهگیلویه و بویراحمد یک ایالت بسیار مهم محسوب می شده و بیگلر بیگی آن از اعتبار بالایی نزد شاهان صفوی برخوردار بود و ایالت کهگیلویه به سرزمین های وسیعی از اصفهان تا خلیج فارس اطلاق می شد. از مهم ترین حوادث دوره صفویه می توان به جنگ مردم کهگیلویه و بویراحمد با سپاه محمود افغان اشاره کرد که در این جنگ مردم منطقه توانستند نیمی از لشکر سپاه محمد افغان را از پای درآورده و شکستشان دهند.

در زمان حکومت افشاریه، حاکم کهگیلویه، محمدخان بلوچ، به مخالف با نادر شاه پرداخت که در پی این مخالفت توسط نادرشاه سرکوب شد.

کهگیلویه و بویراحمد در عصر زندیه مورد بی مهری حاکمان این عصر قرار گرفت که این خود باعث شورش هایی از ناحیه مردم این سرزمین علیه فرمانروایان می شد که اوج سرکوب و اعمال خشونت آنان در شورش «لیراوی های» کهگیلویه مشاهده شد.

در زمان حکومت قاجاریه، کهگیلویه و بویراحمد یکی از مناطق سه گانه فارس به حساب می آمد. در این دوره نیز همانند دوره زندیه مورد بی مهری واقع شد به طوری که برای سرکوب شورش مردم این منطقه از عوامل و نیروهای خارجی برای سرکوب کمک گرفته می شد.

در زمان حکومت رضا شاه پهلوی، مردم این استان نقش مهمی در سرکوبی شیخ خزیل، جدایی طلب معروف در خوزستان، ایفا کردند. در پی اجرای اصلاحات سیاسی، اجتماعی رضاخان، عشایر منطقه دست به شورش زدند که نتیجه آن بروز جنگ های خونین سال ۱۳۰۷ و ۱۳۰۹ هـ ش، شد که سرانجام مردم بویراحمدی به ویژه در جنگ تنگ تامرادی، و نیز در سال ۱۳۱۶، عشایر بهمئی، سپاه رضاخان را در هم کوبیدند.

در دوره حکومت پهلوی دوم، مردم این منطقه همواره علیه حکومت مرکزی مخالفت می کردند که از جمله می توان؛ شورش عشایر جنوب، که مرکز شروع آن استان کهگیلویه و بویراحمد بود و نیز جنگ معروف گجستان در سال ۱۳۴۷ هـ ش، را نام برد.

به دنبال شورش ایل بویراحمد و نیز در نتیجه مبارزات و مطالبات تاریخی، در ۲۲ تیر ماه ۱۳۴۲، منطقه کهگیلویه و بویراحمد طبق تصویب نامه مجلس شورای ملی وقت، از استان های فارس و خوزستان جدا شد و به یک فرمانداری کل تبدیل شد و یاسوج که تا آن زمان خالی از سکنه بود، به عنوان مرکز آن تعیین گردید. در

اسفندماه ۱۳۵۲ شمسی فرمانداری کل کهگیلویه و بویراحمد به استان تبدیل شد.

اقوام و زبان

به استناد کتاب «مسنی در گذرگاه تاریخ» مردم لرستان، کهگیلویه و بویراحمد، ممسنی و حتی دشتستان بوشهر از یک نژاد بوده و با یک زبان صحبت می‌کنند. اصلی‌ترین مشخصه‌های فرهنگی و اجتماعی منطقه، در گذشته ساختار اجتماعی عشایری بوده است. هرچند امروزه این ساختار دگرگونی زیادی داشته اما هنوز موقعیت اجتماعی و شناسایی افراد حتی در جامعه شهری استان نیز از طریق وابستگی و تعلقات آنها به ساختار ایلی تعیین می‌گردد. این منطقه در گذشته نه چندان دور، در قلمرو شش ایل بویراحمد، طیبی، بهمئی، دشمن، زیاری، بابویی بوده است. اکثر مردم استان کهگیلویه و بویراحمد، به زبان لری صحبت می‌کنند. این گویش بازمانده زبان ایرانیان قدیم است که کمتر تحت تاثیر زبان‌های بیگانه قرار گرفته است و اختلافات ریشه‌ای با سایر گویش‌های لری ندارد.

گویش لری مردم این سامان شاخه‌ای از فلهویات است و قرابت و هم‌ریشگی با زبان فارسی دری دارد و آکنده از واژه‌ها و ریشه‌های افعال پهلوی ساسانی است. در استان سه نوع گونه گویش لری وجود دارد که عبارتند از: گویش بویراحمدی، گویش چرامی یا بابویی، گویش طیبی یا بهمئی. علاوه بر این‌ها؛ گویش ترکی قشقایی، نیز در شهرستان گچساران و به صرت پراکنده در سایر نقاط استان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

موقعیت اجتماعی و اقتصادی

مهم‌ترین رکن فعالیت اقتصادی مردم استان کهگیلویه و بویراحمد را دام پروری است. دام پروری در استان به دو روش متحرک و ساکن انجام می‌گیرد که نوع متحرک آن توسط عشایر کوچنده استان و به تبعیت از شرایط آب و هوایی و تغییرات فصلی، برای دسترسی به مراتع و علوفه مورد نیاز، به صورت ییلاق و قشلاق صورت می‌پذیرد. علاوه بر دام پروری سنتی و بومی، در سال‌های اخیر؛ تعدادی دام‌داری صنعتی، متشکل از گاو‌داری و پرواربندی گوسفند نیز به صورت پراکنده در سطح استان رواج یافته است.

همچنین؛ استان کهگیلویه و بویراحمد به سبب طبیعت مساعد، به ویژه تنوع گیاهان جنگلی و وجود آب و هوای مساعد، شرایط مناسبی برای پرورش زنبورعسل به دو روش سنتی و شیوه نوین دارد. غیر از رواج زنبورداری سنتی در مناطق روستایی، گسترش کندوهای زنبورعسل به شیوه نوین در سال‌های اخیر، باعث افزایش درآمد کشاورزان و زنبورداران شده است.

بعد از دام‌داری، کشاورزی مهم‌ترین فعالیت اقتصادی ساکنان این استان را تشکیل می‌دهد. وجود زمین‌های کوهستانی و تپه‌ماهوری و نیز طبیعت خاص منطقه، کشاورزی بیش‌تر به صورت کشت دیمی است. علاوه بر کشت گندم و جو که به صورت دیم و آبی در بیشتر مناطق استان رایج است، کشت برنج نیز در مناطق گرم و معتدل استان که منابع آب کافی دارند، معمول است. محصولات مهم کشاورزی در این استان؛ غلات، حبوبات، نباتات علوفه‌ای، ذرت و صیفی‌جات است که کشت آن‌ها در مناطق مختلف استان رواج دارد.

موقعیت طبیعی مرتفع، به ویژه کمبود زمین‌های مسطح در مناطق خاور و شمال خاوری استان، باعث شده است که باغ‌داری در دره‌های کوهستانی و بر روی ارتفاعات ناهموار و پرآب این مناطق رواج یابد. در سایر مناطق مستعد استان نیز پرورش انواع درخت‌ها، از جمله سیب، انگور، گردو و مرکبات رونق یافته است. در این میان تولید سیب، انار، خرما و انواع مرکبات در مناطق کهگیلویه گچساران و چرام اهمیت بیشتری یافته است. در بخش صنعت، استان کهگیلویه و بویراحمد به دو دسته صنایع دستی و صنایع کارخانه‌ای تقسیم می‌شوند. صنایع دستی این استان شامل: فرش بافی سنتی، بافت انواع گلیم، جاجیم، گبه، خورجین، سیاه چادر، نمد و محصولات نظایر آن است که بافت آن‌ها در اغلب خانه‌ها و در بیش‌تر مناطق روستایی و عشایری رواج دارد. با وجود ذخایر غنی نفت، گاز و پراکنده‌گی سایر منابع معدنی در استان کهگیلویه و بویراحمد، فعالیت‌های صنعتی و معدنی در این استان، نسبت به دیگر مناطق کشور، رشد نیافته رونق چندانی ندارد. ولی با این وجود، غیر از صنایع استخراج نفت در گچساران و کارخانه قند یاسوج، بقیه کارگاه‌های صنایع دستی و تولیدی تازه تأسیس شده‌اند و در زمینه‌های صنایع غذایی، فلزی، نساجی و چرم، چوب و سلولزی، شیمیایی و دارویی و صنایع ساختمانی فعالیت می‌کنند. ولی میزان فعالیت‌های صنعتی و معدنی نسبت به فعالیت‌های بخش کشاورزی و خدمات بسیار کم است. از مهم‌ترین معادن استان کهگیلویه و بویراحمد می‌توان به: معادن بوکسیت در روستای سرفاریاب دهدشت، معدن مس در روستای خزن‌گاه بویراحمد، ذخایر فسفات در روستای جان‌قلی یا تیمام در منطقه سرفاریاب، دخایر گوگرد در روستای نزار علیا گچساران، معادن سنگ‌های ساختمانی در اکثر مناطق استان و معادن گچ در بیش‌تر مناطق استان اشاره کرد. علاوه بر معادن بالا، معادن دیگری همچون: شن و ماسه، خاک رس، سنگ آهک و سنگ نما نیز که به صورت پراکنده در مناطق مختلف استان وجود دارد، را می‌توان نام برد. از این معادن، بیشتر در فعالیت‌های ساختمانی و راه‌سازی، تولید آجر و موزائیک استفاده می‌شود.

غذاهای محلی

شبه شکنی، دووا، گلوفته، شله شیری، آش کارده، دمپخت، آبگوشت، کلک سوز، تلیت پیاز، آش کارده، شله ماشکی، بیلهر پلوف نان بلوط.
سوغات

بخش کشاورزی و دام پروری : گردو، سیب، انگور، عسل، روغن حیوانی
صنایع دستی : قالی، گبه، گلیم، جاجیم و خورجین

جاذبه‌های طبیعی گردشگری

دنا : آبشار بن رود، آبشار بهرام بیگی، آبشار منج، آبشار نول، آبشار تنگ نمک، دامنه کوه گل، دامنه کوه دنا، دریاچه کوه گل، دشتک سی سخت، چشمه میشی، حاشیه رودخانه کریک در روستای کریک، گردنه بیژن،

منطقه گردشگری خاریدان سی سخت، منطقه حفاظت شده دنا

بهمئی : تنگ سولک، تنگ ماغر، دریاچه برم الوان، جنگل بلوط بهمئی، چشمه خیار کار، حاشیه رودخانه تلخ، طبیعت منطقه ممبی، دریاچه سد مارون

کهگیلویه یا دهدشت : تالاب برم الوان، تنگ گنجه ای، تنگ تامرادی، دامنه کوه نور، غار گبر، غار آب کناری، غار کبوتر، طبیعت روستای چرام، حاشیه رودخانه اعلا

گچساران : آبشار کنج بنار، تنگ دیل، دامنه کوه هامی، دشت لیستر، چشمه آب گرمو، حاشیه رودخانه شیو، حاشیه رودخانه رونه، حاشیه رودخانه زهره، حاشیه رودخانه نازمکان، حاشیه رودخانه خزبل، حاشیه رودخانه خیرآباد، طبیعت روستای مارین، چشمه مارین

ياسوج : آبشار ياسوج، آبشار بهرام بيگي، آبشار خامي باشت، پارک ساحلي رود بشار، تنگ مهربان، تنگ گنجہ ای، تنگ تامرادی، تنگه دو آب مهربان، دامنه کوه آب نہر، دامنه کوه بند گرد، حاشيه رودخانه بشار، حاشيه رودخانه مور زرد زيلائي، حاشيه رودخانه مارون، حاشيه رودخانه خرسان، غار نول، غار مس، هفت چشمه دهکده مارگون

جاذبه های تاریخی

دنا : آبراهه گور گنجو، آسیاب خونگاہ، آسیاب پیرو، آسیاب کوخدان، امام زاده عسگر، امام زاده اسحاق، امام زاده محمود طیار، پل های تاریخی پا تاوه، روستای تاریخی لما، روستای تاریخی بیاره، روستای تاریخی دنا، حمام قدیمی بیاره، حمام قدیمی سی سخت، شهر توریستی سی سخت، غار تاریخی آباده، غار تاریخی دوفیری، قلعه کک کهزادی، قلعه بادنگان، کوشک کهنه قلعه، قلعه عزیز، گورستان پر اشکفت، گورستان دلی شب لیز، گورستان چال شاهین، گورستان پای چل، گورستان پیشه ور، محوطه تاریخی سرسور، محوطه امام زاده عبدالله چیتاب، محوطه کوشک های میمند

بهمئی : آثار تنگ کپ در ممبی، امام زاده سید اسداله و سید ابراهیم، امام زاده بابا احمد، امام زاده غازی محمود، امام زاده بی بی زینب، امام زاده امیرالمومنین، امام زاده سیاه شیر یا سید عبدالصالح، روستای تاریخی کارند، سنگ نوشته های تنگ سروک، قلعه نادر یا الناظر، مقبره بابا پیر، مقبره شاه زیار، مقبره بنه پیر، نقش برجسته ایلیمایی

کهگیلویه یا دهدشت : آتشکده های گل سرخدان، آتشکده خیرآباد، آرامگاه امیرلالپا، آرامگاه شاپور، امام زاده پنجه خل، امام زاده سید محمد، باغ بلقیس چرام، بقعه خضر، بقعه امام زاده چله خان، پل قلعه دختر دهدشت، تل گرد، تل چگاه، تل گبر، روستای تاریخی دهدشت، قلعه حص گچ، قبرشاپور، قلعه دختر، قلعه مانگشت

گچساران : آتشکده دو گوردوپا، آثار تنگ تاریخی سرولک، امام زاده شاهزاده محمد پشه کان، امام زاده سید محمد سرآبیز، امام زاده سید فخرالدین احمد، امام زاده سید شمس الدین، امام زاده سید سراج الدین ضامن، امام زاده شاه زین العابدین یا شاه زینعلی، امام زاده زین الدین علی، بقایای باستانی خیرآباد یا پل سفلی، بقعه سید محمد، بقعه بی بی گل خاتون، بقعه کاکا مبارک، تپه دهوه، دژکل دوغ فروش، دژ سلیمان، روستای تاریخی گناوه، روستای تاریخی شامبرکان یا شامبراکان، غار تاریخی چال امیرخانی، غار تاریخی چال کلات، غار تاریخی شاه بهرام، قلعه مارین، قلعه اسپر، قلعه خنگ بنار

یاسوج : بقعه امام زاده قاسم، بقعه امام زاده حسن، بقعه امام زاده عبدالله، تپه دم چنار، تپه ملا کانیه یا کوشک ملا کانیه، تل شهدا، تل مهره ای، تل خسروی، تخت شاه نشین، روستای تاریخی کریک، سد تاریخی شاه قاسم، گورستان پای چل

